

KUML 19
75

KUML ¹⁹/₇₅

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette Kuml for
J. TROELS-SMITH
På 60-årsdagen den 7. juni 1976

I kommission hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København 1976

OMSLAG: Mønster fra Tudeå-harpun.

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk og indbinding: Andelsbogtrykkeriet i Odense
Reproduktion: Belgrafik

Skrift: Baskerville 10/12 og 9/10 pkt.
Papir: Semicote 120 g
Autoklichéer: Fremstillet i 48 linier

Copyright 1976 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-33341-0

INDHOLD/CONTENTS

<i>P. V. Glob: Jørgen Troels-Smith, 60 år</i>	7
<i>Søren H. Andersen: Nye harpunfund</i>	11
New harpoon finds	24
<i>Christian Fischer: Tidlig-neolitiske anlæg ved Rustrup</i>	29
Early Neolithic structures at Rustrup	66
<i>Torsten Madsen: Stendyngegrave ved Fjelsø</i>	73
Stone packing graves at Fjelsø	81
<i>Stine Wiell: En høj i Hjerpsted</i>	83
A barrow at Hjerpsted	95
<i>Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup: Nye udgravninger i Illerup ådal</i>	99
New excavations in Illerup Ådal	113
<i>Jørgen Ilkjær: Et bundt våben fra Vimose</i>	117
A bundle of weapons from Vimose	157
<i>Tage E. Christiansen: Bygningen på søndre Jellinghøj</i>	163
The house on the south barrow at Jelling	171
Forfatter- og emneregister, KUML 1961-75	173

NYE UDGRAVNINGER I ILLERUP ÅDAL

af Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup

I sommeren 1975 genoptoges undersøgelserne af våbenofferfundene fra Illerup ådal ved Skanderborg efter omkring 20 års pause. Fra 1950–1956 foretog museumsinspektør Harald Andersen de første omfattende udgravninger af offerpladserne (1), men skønt det var klart, at mange fund endnu kunne gøres i mosen, var det dengang ikke muligt at fortsætte (2). Grænserne for de forskellige offerpladser var ikke nået, og problemerne om opdelingen i forskellige offerpladser var ikke løst. Det var allerede dengang klart, at der var flere års udgravningsarbejde tilbage. Denne foreløbige meddelelse har til hensigt at redegøre for de fortsatte udgravninger, for nogle af de resultater, der er opnået under bearbejdningen af Illerupmaterialet, samt for nogle af de problemer, som står tilbage at løse.

Harald Andersen påviste, at der i Illerup var flere offerpladser (3), nemlig plads 1 „Østpladsen“ fra omkring 400 efter Kr. f., plads 2 „Vestpladsen“ omtrent samtidig med plads 3 fra omkring 200 efter Kr. f., og endelig plads 4, der imidlertid „kun anes som et tåget gestalt“. Fordelingen af pladserne fremgår af fig. 1.

Harald Andersen fremhæver, at pladsernes indbyrdes forhold ikke er endeligt afklaret (4), men ved analyser af det allerede udgravede oldsagsmateriale er det muligt at opnå væsentlige resultater.

Fordelingen på plads 1 viser fundkoncentration tæt ved bredden og aftagende mængder af oldsager ud i mosen. Der er ikke opnået sikker afgrænsning af oldsager til nogen af siderne, men der kan iagttages udtynding i alle retninger. På den nordvestlige del af plads 1 findes oldsager (se fig. 1 med særlig signatur), som er omkring 200 år ældre end de sædvanlige plads 1 oldsager. Disse stykker må stamme fra en anden nedlægning end hovedofringen her. Der er således konstateret flere i tid adskilte våbenofringer på plads 1.

På plads 2 ses en betydelig oldsagskoncentration i feltets sydøstlige hjørne og en aftagende mængde bort fra koncentrationen.

Mellem plads 1 og 2 og på den yderste nordvestlige del af plads 2 ses to oldsagskoncentrationer, som Harald Andersen har kaldt plads 3. Disse to koncentrationer hører måske sammen med de jævn gamle oldsager yderst på plads 1.

På plads 2 er der fundet en del af en kniv, som kan sættes sammen med en anden del af kniven, der er fundet på den del af plads 3, som ligger midt mellem 1 og 2. Ydermere er der fælles oldsagstyper på pladserne

2, 3 og den yderste del af plads 1. Alt dette antyder en mulig forbindelse mellem disse jævngamle oldsagskoncentrationer. Måske stammer de fra samme offerceremoni, som kan være udført i flere omgange.

Af betydning er det også at få belyst forholdene om udkastningsstederne ved den daværende søbred. Plads 1 og plads 2 er kastet ud fra to forskellige steder ved bredden, som nogenlunde sikkert kan bestemmes ud fra vifternes form. Derimod er det svært at erkende, hvorfra de oldsager på den yderste del af plads 1, som er jævngamle med plads 2 oldsagerne, er udkastet. For at løse dette problem må hele forløbet af den daværende søbred mellem plads 1 og plads 2 undersøges. Hovedopgaverne ved de nye udgravninger i Illerup ådal er således at finde de enkelte offerpladsers afgrænsninger, at afklare deres tidsmæssige indbyrdes forhold og at finde de steder på bredden, hvorfra de er kastet ud i søen.

På forsøgsbasis for evt. at lette udgravningerne foretog vi i samarbejde med Niels Abrahamsen, Institut for geofysik, Aarhus Universitet, opmålinger med protonmagnetometer i de planlagte udgravningsområder. Sommerens udgravningsfelt blev udlagt efter måleresultaterne, så vi kunne kontrollere et område med tydeligt afvigende måleværdier. Dette felt, som ses på fig. 1, blev endvidere lagt ud, så vi kunne få indblik i en mulig udvidelse af plads 3, og endelig lå feltet, så der kunne anlægges et solidt pumpehul i et tidligere udgravet område.

Skraveringerne på fig. 2 viser på en tydelig måde de afvigende måleværdier, og der ses i prøvelfeltet både kraftige positive og kraftige negative udslag.

Også et andet nyttigt måleinstrument har været anvendt under udgravningerne, nemlig minesøgeren, som venligt har været udlånt fra Jyske Ingeniørregiment i Randers. Instrumentet kan vanskeligt anvendes til overfladeundersøgelser på grund af forstyrrelser fra søm, hegnstråd og andre metalgenstande samt sten. Derimod anvendes det med fordel ved selve udgravningsprocessen. Når pløjelaget er fjernet, og mosejorden over oldsagslaget forsigtigt fjernes, kan man konstatere dybereliggende metalgenstande, ikke blot jern, men også bronze, sølv og andre metaller. For hvert lag mosejord, der afgraves, afsøges feltet med minesøgeren, og eventuelle områder med udslag markeres med træpløkke. Af minesøgerens signal kan man med lidt øvelse skønne metalgenstandes dybde under det afsøgte niveau. Et sværd kan erkendes på 40–50 cm afstand og mindre stykker som f. eks. spyd- og lansespidsen på omkring 30 cm afstand. I en dybde af omkring 20 cm under det afsøgte niveau kunne et aflangt stykkes længderetning som regel bestemmes, hvilket var af væsentlig betydning ved udgravningen af f. eks. sværdfæster, hvor der kunne være organiske rester af fæstet og små jernnitter.

Minesøgeren var endvidere af væsentlig betydning, når oldsagslaget var undersøgt og oldsagerne fjernet, idet den kunne benyttes til efterkon-

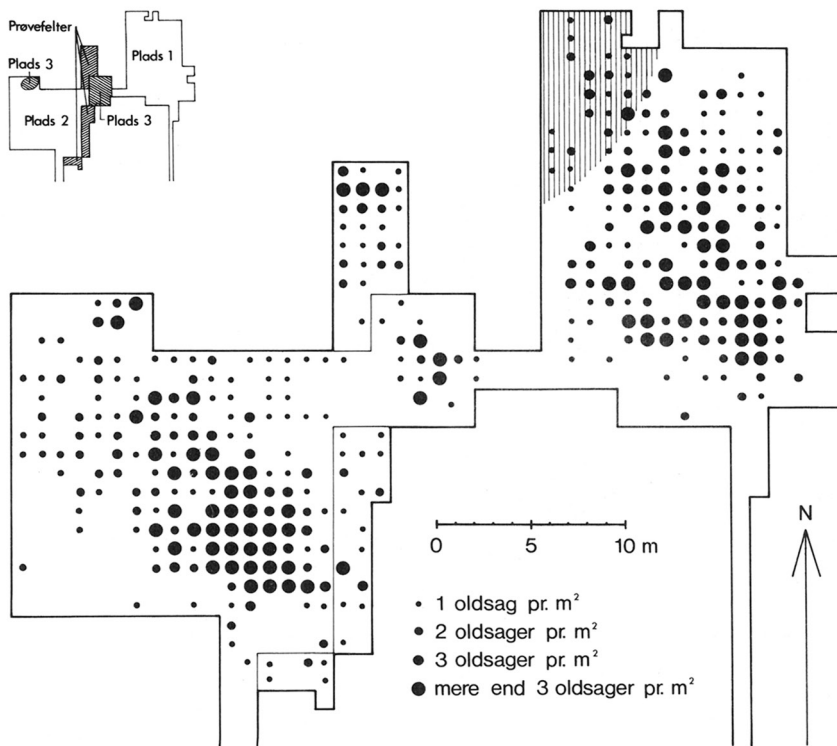

Fig. 1: De forskellige pladser og prøvefelters beliggenhed.
Location of the various sites and test excavations.

trol af området. Derved kunne det sikres, at der ikke indtil en vis dybde lå flere oldsager, men da minesøgeren også giver udslag for sten, må man regne med en del falske alarmer.

Et af formålene med sommerens udgravninger var at lokalisere oldsagskoncentrationen mellem plads 1 og 2, hvis inderste del allerede var kendt i form af plads 3 og den yderste i form af de tidligere omtalte oldsager på den yderste del af plads 1. Protonmagnetometermålingerne viste, at der var gode muligheder i det udvalgte prøvefelt på 34 m².

På fig. 2 ses i feltets ydre del et område med kraftige negative værdier, Resultatet af udgravningen af dette område ses på fig. 3, som viser en tæt koncentration af skjoldbuler, sværd, spyd- og lansespids, pilespidser, knive og stager til stød- og kastevåben. Målingerne i den resterende del af prøvefeltet karakteriseres af betydelige positive værdier. Oldsagsspredningen er her jævn med omkring een oldsag pr. kvadratmeter (plantegning fig. 4).

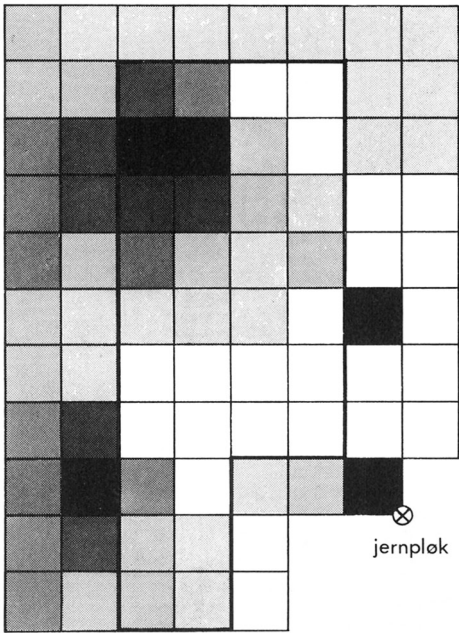

Fig. 2: Kort over protonmagnetometermålinger i det ydre prøvefelt.

Map of proton magnetometer measurements in the outer sampling area.

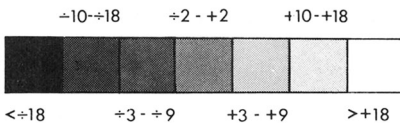

Fig. 3: Oldsagskoncentrationen i det ydre prøvefelt.

Concentration of artefacts in the outer sampling area.

Fig. 4: Plantegning af det ydre prøvefelt.

Plan of the outer sampling area.

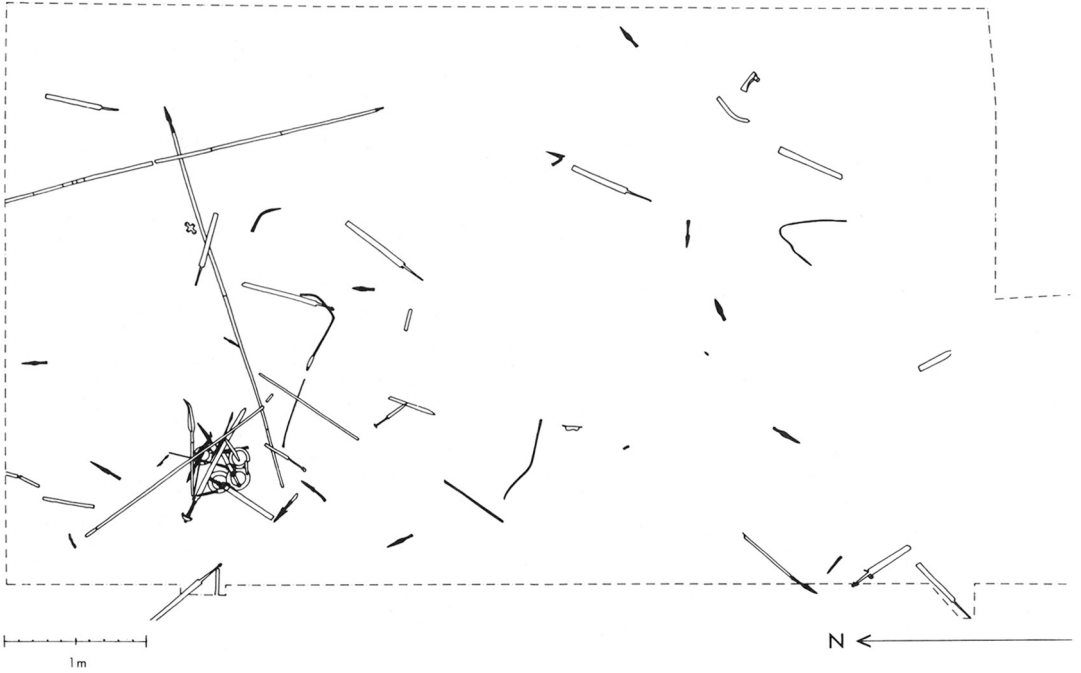
Det er ikke hensigten her at komme nøjere ind på en tolkning af magnetometermålingerne, men vi har erfaret, at målingerne kan anvendes ved udvælgelsen af prøvefelter. Hvis man skal vurdere hele det opmålte område er der uklarheder at tage i betragtning, bl. a. at større oldsagsdybde giver sig udslag i svagere udslag på instrumentet. Længere ude i mosen har vi svagere udslag på et sted, hvor vi ad arkæologisk vej ved, at der er oldsager. Det drejer sig om området lige ved siden af plads 1s nordvestlige del, hvor der var oldsager jævngamle med dem, der kendes fra pladserne 2 og 3. Oldsagerne ligger imidlertid betydeligt dybere end i det felt, der blev udgravet i år.

Ud over prøvefeltet, som viste oldsagskoncentrationen ud for plads 3, undersøgte øst- og sydkanten af plads 2 (fig. 1). Hensigten var at afgrænse plads 2 bedre og at undersøge bevaringsforholdene tæt ved den gamle søbred, hvor de tilbageværende oldsager ligger mest udsat. Endvidere ønskedes bedre information om de steder på søbredden, hvorfra oldsagerne er kastet ud i mosen.

3

4

Det lykkedes ikke at afgrænse plads 2, idet der i det nyudgravede område fandtes en del metaloldsager, knogler og bearbejdet træ i form af spydstager og skjoldbrædder. Til gengæld må man desværre konstatere, at bevaringsforholdene er stærkt forringede tæt ved bredden. Opmålingerne viste, at der var forsvundet omkring en halv meter af mosens øverste lag. Det må være sket som følge af grundvandssænkning og jordbearbejdning siden begyndelsen af halvtredserne, da der blev drænet. Inde ved den gamle søbred ligger oldsagslaget nu lige på grænsen til pløjelaget, og nogle steder har ploven været nede i niveau med oldsagerne. Dræningen har sænket grundvandsspejlet så meget, at man skal ud i en afstand på over 20 meter fra bredden, før oldsagerne til stadighed befinder sig i grundvand.

Studiet af udkastningsstederne på bredden er på grund af mosens sammensynkning næsten umuliggjort i hvert fald for plads 2s vedkommende. Der er kun bevaret omkring 10 cm sammensunket mosejord på stedet, hvorfra plads 2 oldsagerne er kastet ud i søen. Eventuelle platforme af organisk materiale vil være ødelagte, og platforme af sten vil vanskeligt kunne skelnes i den store mængde sten, som normalt ligger ved en søbred.

Derimod er der muligvis fundet svar på, hvorfra plads 3 oldsagerne er kastet ud. I den yderste del af prøvefeltet øst for plads 2 fandtes i sneglegytjen en regulær stendynge (fig. 5). Den bestod af sten med en vægt på op til 85 kg, altså sten, der ikke kan kastes, men møjsommeligt må slæbes eller sejles til det sted, hvor de skal ligge. Under udgravningen kunne man i velafrensede flader erkende stenene, før man stødte på dem, idet deres omrids afslørede af ringe af knuste, hvide skaller i den mørkere søbund. Man kan forestille sig stenene transporteret til stedet og derefter droppet, hvorved de har hvirvlet søens skalholdige bundmateriale op.

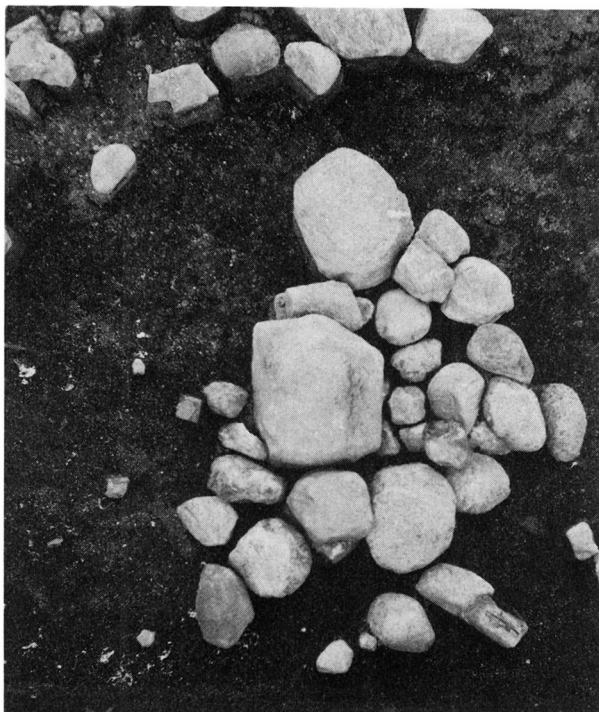
Stenlægningen har antagelig været platform for udkastning af plads 3 oldsager. Der fandtes ingen oldsager under stenene, men derimod omkring dem i et niveau, som gennemgående var en smule højere end stenenes. Et skjoldhåndtagsbeslag lå omkring 10 cm over topniveauet på de nærmestliggende sten, og når man betænker, at stenene er trængt et stykke ned i den mudrede søbund, kan det udmærket passe, at et beslag med ringe vægt og stor overflade i forhold til vægten lejrer sig i et højere niveau. Et stykke af en spydstage af træ lå også omkring 10 cm højere end de nærmestliggende sten, og et lille stykke af et sværdfæste af træ lå i omtrent samme niveau som toppen af de nærmeste sten.

Stenplatformen har ligget 6–7 meter ude i den daværende sø og har ikke kunnet ses fra land. Den har været skjult i søbunden og måske ydermere af sivbevoksning ved bredden. Der er ikke fundet afmærkning med pæle eller spor af fasciner, som førte ud til stenene. Der hvor stenene ligger er træ ellers bevaret.

Oldsagerne på den yderste del af plads 1, som er jævngamle med plads

Fig. 5: Stendyngge i prøvefeltet øst for plads 2. Dyngen har muligvis tjent som platform for udsmidning af plads 3 oldsager.

Heap of stones in the sampling area east of site 2. The pile may possibly have served as a platform from which site 3 artefacts were thrown.

2 oldsagerne, kan ikke være kastet ud fra plads 2s sydøstlige hjørne, hvorfra plads 2 oldsagerne er kastet ud. Afstanden på omkring 40 meter er simpelthen for stor. Derimod kan de være kastet ud fra stenplatformen, som er et solidt underlag, og som kun ligger i 30 meters afstand fra den yderste del af plads 1. Hele området vest for plads 1 og nord for plads 2, hvor magnetometeret viste afvigende værdier, ligger inden for en afstand af 30 meter fra stenlægningen. Der er således meget, der tyder på, at stenplatformen er et selvstændigt udkastningssted for en udvidet plads 3 ofring, men beviset er umuligt at føre, før plads 3 er totaludgravet.

Udgravningerne har givet et bredt udsnit af oldsager på den nye plads 3, som omfatter dels Harald Andersens plads 3 midt mellem pladserne 1 og 2, dels sommerens prøvefelt. Hvorvidt den yderste nordvestlige del af plads 2, som Harald Andersen ad typologisk vej opfattede som samtidig med hans ovennævnte plads 3, virkelig tilhører samme plads, må stå hen. Det er heller ikke bevist, at den yderste del af plads 1 hører sammen med plads 2 eller 3. Også her må løsningen vente på de fortsatte udgravninger.

Det arkæologiske materiale taler imidlertid for, at Harald Andersens to plads 3 områder, prøvefeltet fra i år og den yderste del af plads 1 tilhører samme ofring, og muligheden for, at den udvidede plads 3 på en eller

Fig. 6: Stempelmærker på et sværd fra sommerens prøvelfelt.

Stamps on a sword from the 1975 test area.

anden måde hører sammen med plads 2 er til stede. Vi mangler endnu de arkæologiske beviser for det sidste, men så snart oldsagerne fra i år er færdigkonserveret, er muligheden for en afgørelse til stede. Findes der nemlig brudstykker af oldsager fra plads 3, som kan sættes sammen med brudstykker fra plads 2, da stammer de forskellige pladser fra samme offerceremoni, men er kastet ud fra to forskellige steder på bredden.

I plads 3 prøvelfeltet fra i år blev der fundet 20 sværd og sværdfragmenter. 8 var hele eller tilnærmelsesvis hele, 9 manglede odden, mens 3 var odfragmenter. De fleste af sværdene havde bladværsnit som Vimose pl. 6,11 og 12 (5), men også bladværsnit som Nydam pl. VI, 5b (6) forekom.

Stempelmærker var almindelige, og et eksempel ses afbildet på fig. 6. På bladet tæt ved anglen ses to stempelmærker: et ringformet og et rektangulært. Tydningen er noget uklar, idet stemplerne begge er slået en smule skæve. I ringen kan man læse: CRISS og se, at der har været andre bogstaver både før og efter det anførte. I rektanglet står der: CRIS-

Fig. 7: Fæstet på sværdet med det afbildede stempel.

Hilt of the sword with the illustrated stamp.

SIMMA, hvilket muligvis skal læses ACRISSIM MA (= manus), altså ved Acrissims hånd. På et andet sværd er der et anonymt, men alligevel selvhævdende stempel, hvor der står: EGO FE, eller oversat „jeg har gjort“.

Fæstet på Acrissims sværd (fig. 7) har været særdeles kunstfærdigt udført, men er vanskeligt at beskrive, da kun dele af det er bevaret. De bevarede dele er 3 bronzeskiver, 4 forskelligt udformede bronzeringe, 8 jernnitter og en champignonformet fæsteknop. De 3 bronzeskiver sidder fast på anglen i den oprindelige position og har markeret en opdeling af det organiske materiale, grebet har bestået af. De 4 bronzeringe har omsluttet fæstet og nitterne tjent til at sammenholde det organiske materiale. Trods meget omhyggelige undersøgelser under udgravningen lykkedes det ikke at bestemme arten af det organiske materiale. Da sværdet blev lagt i mosen, må det have siddet på plads, da jernnitterne ellers ville være forsvundet. Træ er udelukket, fordi træ bevares i mosen, men læderstrimler eller hår er muligheder, eftersom disse materialer forsvinder fuldstændigt i den basiske mose. Flere andre af sværdene havde nitter bevaret, som altid

Fig. 8: Sværdfæste af ben.

Hilt of bone.

lå tæt ved anglen uden dog at stå i forbindelse med denne. Også i disse tilfælde må der være tale om, at nitterne har siddet i et nu forsvundet organisk materiale.

Sværdet på fig. 8 havde et delvist bevaret fæste af ben. Grebet er fremstillet af en rorknogle, som er omsluttet af to riflede bronzeringe og dekoreret med langsgående furer. Parérknappen har form som en halv cylinder og består af en rorknogle, forstærket med to gennemgående bronzener. Rorknoglens hulrum har været lukket med to rektangulære bronzeplader, hvoraf een er bevaret. Grebet afsluttes af en champignonformet fæsteknop af bronze.

Der blev fundet 4 hele jernskjoldbuler af former, som kendes fra Vimose. To af dem er af typen med påsat top, som Vimose pl. 5,7 (7). De to andre mindede mere om formen, som er afbildet Vimose pl. 5,10 (8). Både formen med tilnærmelsesvis halvkugleformet overdel og formen med divergerende hals og kuplet overdel var til stede, men fælles for alle bulerne var den flade krave.

Ialt 21 spyd- og lansespidses blev fundet, deraf dog en del fragmenterede. For første gang udgravedes i Illerup et helt spyd, d. v. s. med fuld-

stændigt bevaret stage og spids. Spyddet var næsten 3 meter langt. En anden stage er muligvis også hel, men enden af den ligger uden for prøvefeltet og vil først kunne udgraves næste år.

Spyd- og lansespids typerne svarer ganske nøje til dem, der er behandlet i artiklen om våbenbundtet fra Vimose (9). Nogle eksempler er afbildet fig. 9. Fra venstre ses en lansespids af Vennolum type, en spydspids af Simris type, en lansespids af Skiaker type og endelig en spydspids af Skiaker type. Der er også lansespids med fladt rhombisk bladværnsnit og spids med samme bladværnsnit som Vennolum og Skiaker typerne, men med andre helt forskellige elementer. Spydspidsgruppen derimod er mere ensartet. Her findes kun spydspids af Simris og Skiaker typer.

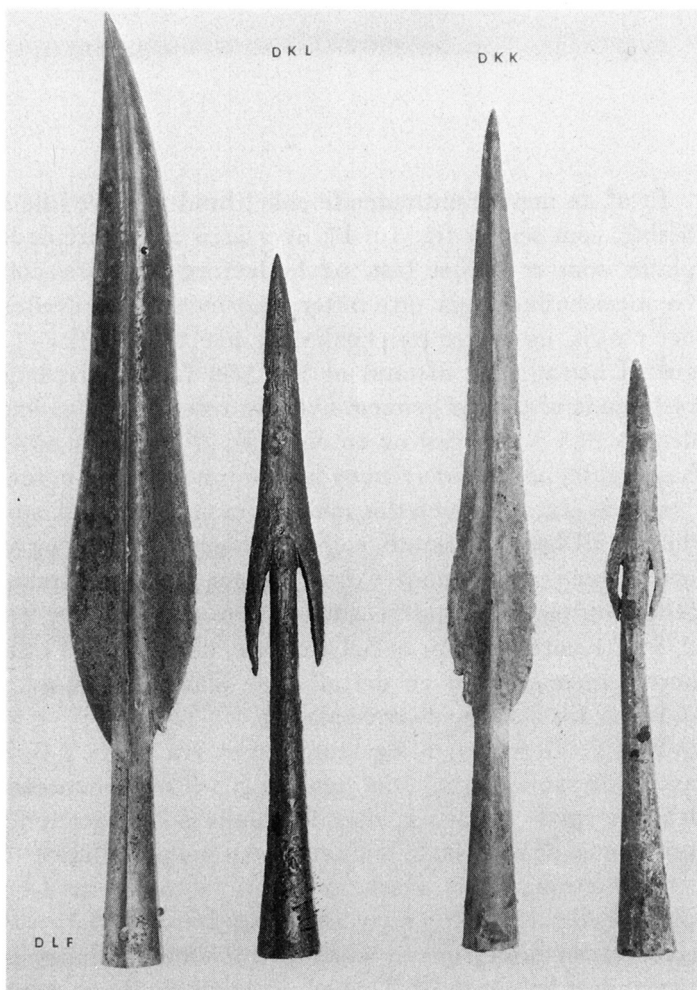

Fig. 9: Spyd- og lansespids typer fra prøvefeltet. 2:5.

Types of spear- and lance heads from the sampling area.

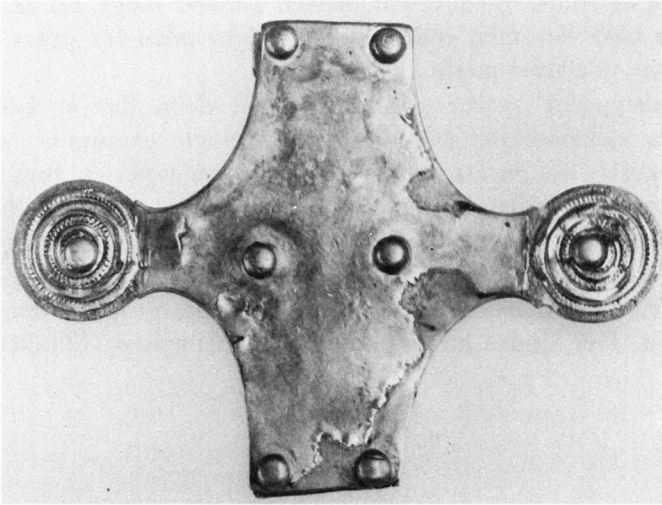

Fig. 10: Bronzebeslag med belægning af sølv. 1:1.

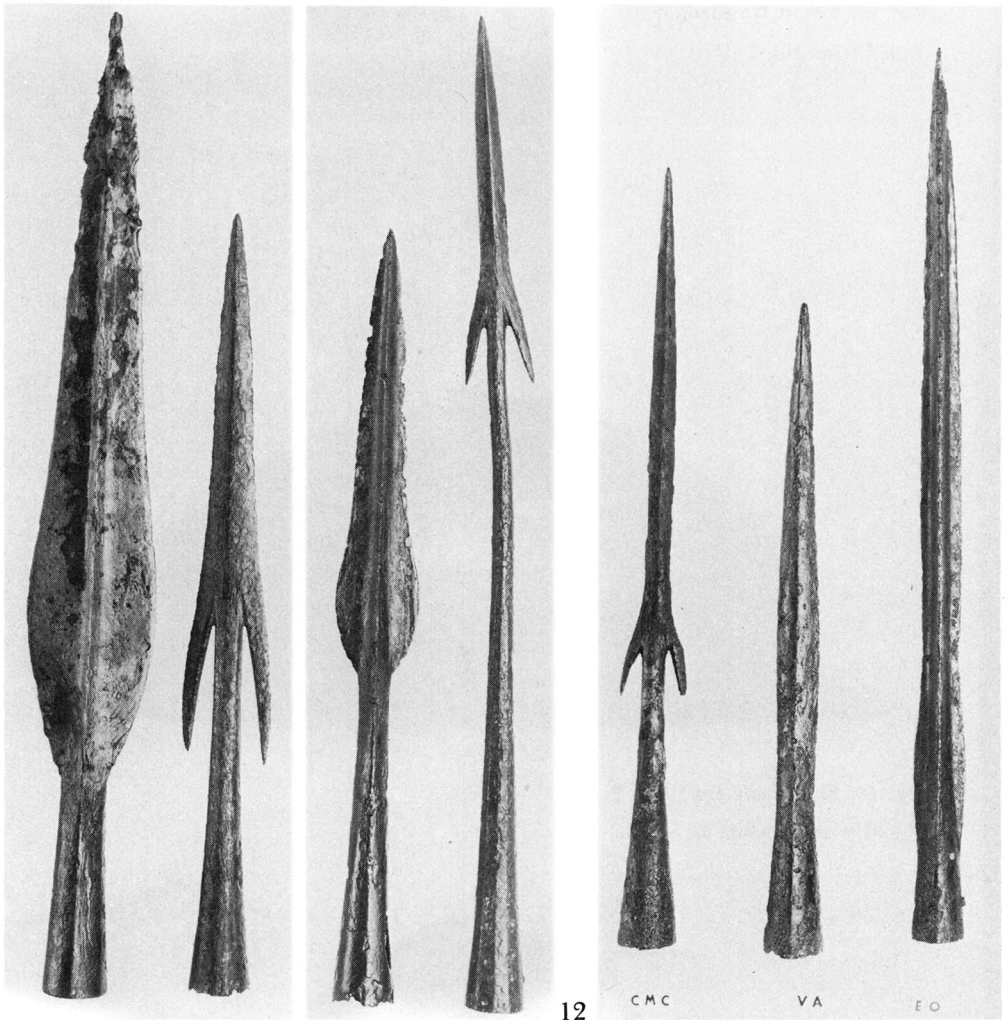
Silver plated bronze fitting.

Et af de mest fremtrædende enkeltfund var det lille sølvbelagte bronzebeslag, som ses på fig. 10. På oversiden af bronzepladen er lagt en sølvplade, som er loddet fast, og to lueforyldte pressebliksrosetter af sølv. Gennem beslaget går otte nitter med hvælvede hoveder. Seks af dem sidder parvis, og de tre par fastholder hvert et tyndt 2–2,5 cm langt rektangulært beslag i en afstand af 2–3 mm fra bronzepladens bagside. De to resterende nitter går gennem hver sin roset og har på bagsiden hhv. en kvadratisk (0,5 × 0,5 cm) og en cirkulær (Ø: 0,5 cm) nitteplade. Beslaget må have siddet på en læderrem og har muligvis tjent som remsamler.

Oldsagerne i prøvelfeltet må ud fra indholdet af spyd- og lansespidses dateres til begyndelsen af yngre romersk jernalder og være omtrent jævn gamle med våbenbundtet fra Vimose. (10). Tidsmæssigt svarer prøvelfeltets oldsager endvidere ganske nøje til dem, der kendes fra pladserne 2, 3 og 1 nordvest. For at belyse dette nærmere skal i det følgende gives en kort gennemgang af en del af disse pladsers indhold, sammenlignet med oldsager fra den noget yngre plads 1.

På fig. 11 ses spyd- og lansespidses fra plads 2–3. Der genfindes nøjagtigt de samme typer som dem på fig. 9 fra sommerens prøvelfelt. Langt fra alle spyd- og lansespidses fra plads 2–3 falder ind under de afbildede typer, men de afvigende er de samme som i prøvelfeltet.

Modsætningen ses klart, når man iagttager spyd- og lansespidses fra plads 1, fig. 12. Fra venstre ses en spydspids af Sättra type, som karakteriseres af en dølle, der er kortere end odden. Bladet er indsvajet og od-tværsnittet kvadratisk (11). Lansespidsen af Havor type i midten har sim-

11

12

Fig. 11: Spyd- og lansespidsstyper fra plads 2-3.

Types of spear- and lance heads from sites 2-3.

Fig. 12: Spyd- og lansespidsstyper fra plads 1.

Types of spear- and lance heads from site 1.

pel bladudlinje, en bladbredde på mindre end 2 cm og rhombisk eller kvadratisk bladværsnit (12). Lansespidsen af Mollestad type til højre kan have simpel, svajet, eller indsvajet bladudlinje, men karakteriseres af det stjerneformede bladværsnit, hvor tykkelsen er omtrent lige så stor som bredden, og en dølle, der er mindre end 5 cm lang (13).

I spyd- og lansespidsstyperne demonstreres altså klart forskellen mellem plads 1 på den ene side og de øvrige pladser på den anden.

Fig. 13: Sværd fra plads 2 (til venstre) og fra plads 1 (til højre). 1:5.
Sword from site 2 (left) and from site 1 (right).

Fig. 14: Skjoldbule fra plads 2.
Shield boss from site 2.

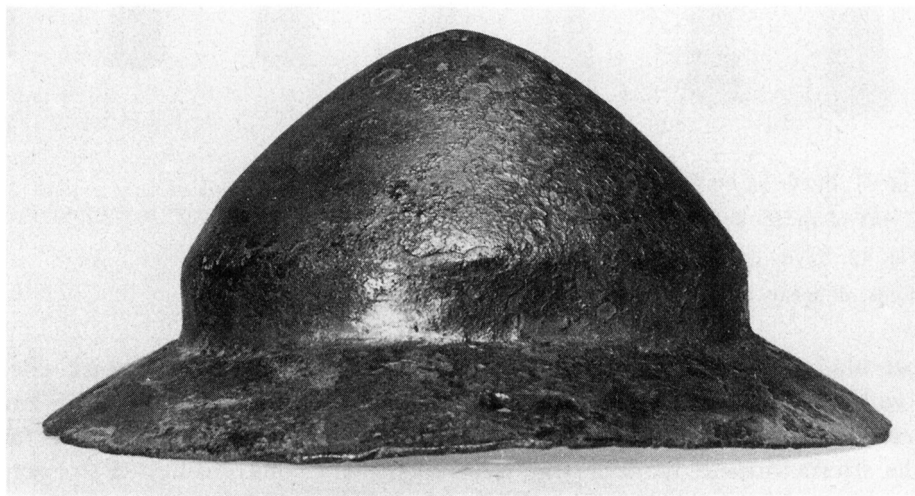

Fig. 15: Skjoldbule fra plads 1.
Shield boss from site 1.

Sværdet fra plads 2, fig. 13 til venstre, er karakteriseret ved den ringe bredde, 2,5 cm, umiddelbart før odden. Bladet, der ikke er mønstersmedet, har i tværsnit 8 facetter. Anglen på mere end 15,5 cm og den champignonformede fæsteknop viser, at fæstet har været af „gladius“-typen. I modsætning hertil har sværdet, fig. 13 til højre, fra plads 1 næsten parallelle ægge. Bladet er mønstersmedet i parallelt løbende linjebånd og har i tværsnit 6 facetter. Anglen er kort, og den nu manglende fæsteknop kan udmærket have været af Vieuxville (14) typen eller af den nært beslægtede form med terminale dyrehoveder. Begge typer foreligger fra plads 1.

Skjoldbulerne fra Illerup er alle af jern og har kuplet overdel. Bulerne fra plads 2 har almindeligvis halvkugleformet overdel uden nogen markeret hals, eller de tilhører den her afbildede type (fig. 14) med divergerende hals, der går blødt over i taget (15). Karakteristisk for begge typer er den flade krave, der normalt kun har 3 sømhuller. Den almindelige type skjoldbule fra plads 1 (fig. 15) har konvergerende hals, der går skarpt over i taget. Kraven er som oftest over 1 cm høj og har altid 4 sømhuller.

Mens våben på alle offerpladser i Illerup er repræsenteret så rigeligt, er der knaphed på beslag, fibler og bæltespænder. For de ældre pladser vedkommende må vi afvente de kommende udgravninger for evt. at finde mere, men på plads 1 er mulighederne næsten udtømt. Oldsagerne på denne plads er nemlig brændt før ofringen og bronzen delvis smeltet.

SUMMARY

New excavations in Illerup Ådal

In the summer of 1975 study of the weapon offerings in Illerup Ådal was resumed. The first excavations of this extensive site were undertaken by Harald Andersen in 1950–1956. Since then no work has been carried out in the field, but certain analyses of the excavated material have been made. The present interim report describes the 1975 excavations and deals with some of the problems raised in connection with the find.

Harald Andersen demonstrated that the Illerup find comprised several offerings: Site 1, the east area, from about 400 A. D., site 2, the west area, from about 200 A. D. and site 3 about coeval with site 2. The location of these three areas is shown in fig. 1.

Examination of the material excavated earlier has revealed that items recovered from the north-western part of site 1 are synchronous with those recovered from sites 2 and 3. These specimens cannot have been cast from the spot from which site 2 objects were thrown, because the distance of 40 m is too great.

These objects, with Harald Andersen's site 3, raise problems which can only be solved by excavating the area west of site 1 and north of site 2.

Experimentally, in the hope of easing excavation, we carried out in co-operation with Niels Abrahamsen, Geophysical Institute, University of Århus, proton magnetometer measurements in the area in question, and a test area was selected (fig. 2), where strongly diverging values could be checked and any extension of site 3 be registered.

The results exceeded expectations (fig. 3). A dense concentration of shield bosses, swords, spear- and lance heads, arrowheads, knives and shafts of thrusting weapons and missiles was found.

We also established a test area close to the old lake shore in order to observe the circumstances of preservation and possibly to find a limit of site 2. No boundary was found, site 2 objects being present. Preservation was found to be poor due to the subsidence of the top $\frac{1}{2}$ m of the bog. The artefacts now lay just at the transition to the topsoil.

At a distance of 6–7 m from the ancient lake shore was a compact stone pavement which must have been hidden at the bottom of the lake and probably covered by a growth of rushes. No marking of these stones with posts was found. They probably served as a platform for throwing artefacts into site 3, the area of the summer excavation and the outer part of site 1. This can, however, first be ascertained with certainty, when the area has been completely excavated.

The excavation has yielded a broad cross-section of artefacts in the new site 3, which comprises Harald Andersen's site 3 and the area excavated last summer. The recent excavation yielded 20 swords and sword fragments, 8 of which were entire or nearly so, and 3 point fragments. Stamps and trade marks were common and an example is seen in fig. 6. The inscription should probably be rendered *ACRISSIM MA*, 'by Acrissim's hand'. On another sword is written *EGO FE*, 'I have made'.

The hilt on Acrissim's sword (fig. 7) has been ingeniously made. Bronze rings and iron rivets held together an organic material which has not survived the stay in the bog.

The sword in fig. 8 had a partially preserved hilt of bone. The guard is made of a hollow bone formed into a half cylinder. The holes in the bone must have been closed with bronze plates. The grip is likewise of hollow bone, decorated with longitudinal grooves.

The shield bosses were of forms known from the Vimose find. Two had an added top as Vimose pl. 5:7 (7) and the others are of the type illustrated Vimose pl. 5:10 (8).

The 21 spear- and lance heads correspond closely to those dealt with in the article on the Vimose weapon find (9). Some examples are shown in fig. 9. From the left are shown the Vennolum type of lance head, the Simris spearhead type and the Skiaker lance and spearhead types.

A prominent single find is shown in fig. 10. This is a silver plated bronze fitting, which has been fastened to a strap and possibly served as a strap gatherer.

The objects in the test area must be dated on the basis of the content of spear- and lance heads to the beginning of the late Roman Iron Age and be approximately coeval with the weapon find from Vimose (10). Chronologically, the objects found in the recent excavation also correspond very closely to those known from sites 2–3 and 1 north-west. A brief summary of the content of these sites, in comparison with artefacts from the somewhat later site 1, shows this in greater detail. In fig. 11 and 12 are shown spear- and lance heads from sites 2–3 and 1

respectively and in fig. 13 a sword from site 2 (left) may be compared with a sword from site 1 (right). Fig. 14 shows a shield boss from site 2 and fig. 15 one from site 1.

The coming excavations will perhaps supplement the rich finds of weapons with fittings, fibulae and belt buckles, which are so far few. In sites 2–3 there are possibilities, but site 1 must be considered almost depleted.

Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup
Aarhus Universitet, Moesgård

Tegninger: Elsebet Morville
Foto: Preben Dehlholm
Oversættelse: Peter Crabb.

NOTER

- 1) Andersen, H.: Afsked med Ådalen. Kuml 1956, p. 7–23.
Andersen, H.: Det femte store mosefund. Kuml 1951, p. 9–23.
- 2) Andersen, H.: anf. arb. 1956, p. 18.
- 3) Andersen, H.: anf. arb. 1956, p. 8 ff.
- 4) Andersen, H.: anf. arb. 1956, p. 10.
- 5) Engelhardt C.: Vimosefundet. København 1869.
- 6) Engelhardt, C.: Nydam Mosefund. København 1865.
- 7) Engelhardt, C.: anf. arb. 1869.
- 8) Engelhardt, C.: anf. arb. 1869.
- 9) Ilkjær, J.: Et bundt våben fra Vimose. Kuml 1975.
- 10) Ilkjær, J.: anf. arb. 1975, p. 149.
- 11) Stenberger, M.: Öland under äldre Järnåldern. Stockholm 1933, p. 45 ff, og fig. 34–35.
- 12) Almgren, O. og Nerman, B.: Die ältere Eisenzeit Gotlands. Stockholm 1923, p. 131:407 med figurhenvisninger.
- 13) Grieg, S.: Hadelands eldste bosetningshistorie. Oslo 1926, p. 78 og p. 193 anm. 139.
- 14) Werner, J.: Kriegergräber aus der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts zwischen Schelde und Weser. Bonner Jahrbücher 158, 1958. Pl. 72:10.
- 15) Taget er den del af skjoldbulen, der ligger over en eventuel hals.

